

STUDENTLERDİN ORATORLÍQ QÁBİLETİN QÁLİPLESTIRIW USÍLLARÍ

*Abatova Mexriban Kuralbay kizi,
Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutu
stajyor-oqıtıwshısı*

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОРАТОРСКИХ НАВЫКОВ У СТУДЕНТОВ

*Абатова Мехрибан Куралбай кызы, стажер-преподаватель
Нукусского государственного педагогического института
имени Ажинияза*

EFFECTIVE METHODS FOR DEVELOPING STUDENTS' ORATORY SKILLS

*Abatova Mexriban, Trainee teacher at Nukus State Pedagogical
Institute named after Ajiniyaz*

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalar orasida notqlik kompetensiyasini rivojlantirishning dolzarbligi va bu jarayonning pedagogik jihatlari yoritiladi. Notqlik san'ati orqali talabalar nutq madaniyatini shakllantirish, fikrni ravon va ta'sirchan ifodalash, pedagogik mahoratni oshirish yo'llari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy interaktiv metodlardan foydalanish orqali talabalarni professional faoliyatga tayyorlash masalalariga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: notqlik kompetensiyasi, nutq madaniyati, pedagogik mahorat, kommunikativ ko'nikmalar, notqlik san'ati, fikrni ta'sirchan ifodalash, ovoz ustida ishlash, auditoriyani jalb qilish.

Аннотация: В данной статье рассматривается актуальность развития ораторской компетенции среди студентов и ее педагогические аспекты. Анализируются методы формирования культуры речи через ораторское искусство, развитие способности четко и убедительно выражать мысли, а также повышение педагогического мастерства. Особое внимание уделяется использованию современных интерактивных методов для подготовки студентов к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: ораторская компетенция, культура речи, педагогическое мастерство, коммуникативные навыки, ораторское искусство, выразительное выражение мыслей, работа над голосом, привлечение аудитории.

Abstract: This article explores the relevance of developing oratorical competence among students and its pedagogical aspects. It examines methods for cultivating speech culture through oratory, enhancing the ability to articulate thoughts clearly and persuasively, and improving pedagogical skills. Special attention is given to the use of modern interactive methods to prepare students for professional activities.

Keywords: oratorical competence, speech culture, pedagogical skills, communication skills, oratory, expressive speech, voice training, audience engagement.

el.pochta:

mexriy_abatova@mail.ru

<https://t.me/0009-0004-8960-3074>

Oratorlıq qábleti pedagoglardıń kásiplik iskerliginde úlken áhmiyetke iye bolıp, bul kónlikpe studentlerdi keleshekte isker pedagog sıpatında tayarlawda zárúr bolıp esaplanadı. Bul maqalada student jaslardıń oratorlıq kompetenciyasın rawajlandırıwdıń áhmiyet hám usı boyınsha birqansha metodlar kórip shıǵıladı. Pedagogikalıq iskerlik tikkeliy sóylew mádeniyatı menen baylanıslı bolǵanlıǵı ushın, bolajaq pedagoglardıń, yaǵnıy, studentlerdiń oratorlıq kompetenciyasın rawajlandırıw áhmiyetli wazıypalardıń biri bolıp esaplanadı.

Oratorlıq uqıwbı – awızeki hám jazba sóylewdi tıńlawshılardıǵa janlı, túsinikli hám tásirli jetkerip beriw qábletin iyelew haqqında túsinik beredi. Oratorlıq qáblet quramalı ónerlerdiń biri bolıp, onı iyelew kisiden qunt, shıdam, ilmiy tájriybe talap etedi.

Sóylew mádeniyatı pedagogtıń tiykarǵı kónlikpelerinen biri bolıp esaplanadı. Oratorlıq qábletin iyelew tek ǵana oqıtıwshınıń kásiplik sheberligin asırıp qoymay, onıń óz pikirin anıq bayan etiwine óz auditoriyası menen jaqsı múnasebet ornawına járdem beredi. Tariyxıy dereklerden, yaǵnıy, “Qabusnama hám “Qutadǵu bilig” shıǵarmalarında oratorlıq qábletine tiyisli pikirler keltirilgen bolıp, bul ideyalar búgingi kúnde de óz áhmiyetin joǵaltpaǵan.

Sóylew mádeniyatı hár bir shaxstıń ulıwma mádeniyatınıń bir bólegi bolıp esaplanadı. Sóylew mádeniyatı insannıń pikirlerin anıq, tuwrı, ápiwayı hám túsinikli etip tıńlawshılardıǵa jetkiziwge járdem beredi. Bolajaq pedagoglar ushın ásirese mámile mádeniyatın, sóylew mádeniyatın iyelew zárúr bolıp esaplanadı. Sóylew mádeniyatınıń názik qırların biliw, sózlerdiń tazalıǵına hám tuwrı aytılwına itibar qaratılıwı kerek. Pedagog óz pikirlerin oqıwshılardıǵa anıq hám ayqın jetkeriw arqalı joqarı nátiyje kórsetkishlerine erise aladı. [2;6]

Hár bir shaxstıń durıs sóylewi hám sóz sheberligin arttırıw haqqında kóplegen ádebiyatlarda maǵlıwmatlar keltirilgen bolıp, solardıń ishinde Kayqawıstıń “Qabusnama” shıǵarması eń áhmiyetli hám dáslepki shıǵarmalardıń biri esaplanadı. Ol bul shıǵarmasında sóylewshige násiyat tárizinde bir qatar pikirlerdi aytadı. Máselen, durıs sóylew haqqında bılay jazadı: “Adam sheber sózli hám sheshen bolıwı lazım. Áy balam, sen

sheshen bolǵıl, biraq, jalǵan sóyleme. Tuwrı sóziń menen belgili bol, sebebi, bir waqta ilajsızdan-zárúrlikten jalǵan sóyleseń, ol keshirimli boladı. Hámme waqıt sóziń ıras bolsın, jalǵanǵa usaǵan duwrı sózdi aytpaǵıl, ırasqa uqsanǵan jalǵan, jalǵanǵa usaǵan ırastan jaqsıdur. Sebebi bunday jalǵan sóz qabıllanadı. Jalǵanǵa usaǵan ıras qabıllanbaydı, sheshen adam sonday insan bolsın, ol ne dese xalıqqa maqul bolǵay. Bilmegen ilimińnen sóylemegil, bunday ilimnen nan talap qılma. Eger sóz aytpaqshı bolsań sonday sóz ayt, sózińniń ıraslıǵına hámme gúwalıq bersin. Aytqan sózińnen pushayman qılmayın deseń, oylanbastan sóyleme. Suwıq sóz sóyleme, suwıq sóz bir tuqım, onnan dushpanlıq ónip shıǵadı.” [3;123]

Tildiń payda hám zıyanı haqqında Yusup Xas Hajiptiń “Qutadǵu bilig” shıǵarmasında bahalı pikirler bar. Olardan ayırımlarında sózlerden paydalanıwda jaman sózlerden saqlanıw haqqında qosıq qatarlarında keltirip ótedi [4;34].

Qaraqalpaq xalqı sóz ónerin júdá qádirlegen, onı meńgeriwge, úyreniwge talaplanǵan, sóz sheberleri bolǵan sheshenlerin júdá ardaqlanǵan xalıq. Ata-babalarımız zamanında sóz sheberleri dawdı sheshken. Sózdi tawıp sóyleytuǵın adamlar húrmet, izzette bolǵan. Bir ǵana Jiyrenshe sheshen haqqındaǵı áńgimelerdiń ózi buǵan ayqın misal bola aladı. Awızeki ádebiyatımızda dilwar qız jeńgeleri menen sheshen jigit aǵalarınń aytısları, dilwar qızlar menen jigitterdiń sóz jarıstırıwları, sózge sheshenligi menen xandı jumsaǵan hayal haqqında áńgimeler saqlanıp qalǵan. Shayır T.Matmuratov óziniń qosıǵında:

Sózlerim sózlerińniń dógeregi,
Babalarım ne degen sheber edi [5.103] - dep tawıp atqan. Bul qosıq qatarları da oqıwshıda sózlerdi óz ornında sóylew, kerekli sózlerdi tawıp ayta alıw qábletininiń qánshellı dárejede áhmiyetli ekenligin kórsetip bere aladı.

Sóylew barısında insanlardǵa tásir ete alıw hám olarda unamlı kózqaraslar qaldırıw ushın eń dáslep, tıńlawshını húrmet ete alıw, olardıń qálewın, sol waqıttaǵı hár túrli jaǵdayların hám pikirlerin esapqa alǵan halda sóz júritip biliw zárúr bolıp esaplanadı.

Batis álemi ekonomikalıq hám texnologiyalıq jaqtan jańa ashılıwlar dáwiri bolǵan XX ásirdegi psixologiyǵa tiyisli kópshilikke

arnalğan qollanba avtorı Deyl Karnegidın “Mámile sırları” shıǵarması menen Shıǵıs Orta ásir musulman xalıqları oyanıw dáwiri, dáslepki túrkiy kórkem ádebiyatqa baylanıslı tariyxtan qalğan esteliklerin salıstırıw, kitaplarındaǵı ulıwmalıq pikirlerdiń bir-birinen ayırmashılıqların analiz qılıw múmkin. Deyl Karnegidın birinshi qaǵıydasında “Adamlar menen mudamı jaqsı qatnasta bolın”- dep ataladı. İnsanlardın seni ashıq júzlilik penen kútip alıwın qáleseńiz, adamlardıń jaǵdayınan xabar alıp turıwıńız kerek. Ol bul haqqında jáne de anıqlaw tárzde sonday deydi: “Eger biz adamlarda jaqsı tásirler qaldırmaqshı bolsaq hám sol arqalı ǵana olardı ózimizge qızıqtırwǵa urınsaq, hesh qashan shın júreктen dos taba almaymız. Eń jaqsısı, bunıń kerisinshesin qılıw, yaǵnıy adamlar turmısı menen qızıǵıwımız kerek”. [6;7]

Sóylew mádeniyatı jámiyettiń mádeniy rawajlanıwınıń millettiń ruwxıy jetiskenliginiń áhmiyetli belgisi sanaladı. Mámleketimizde ruwxıy aǵartıwshılıq reformalar – mámleket siyasatınıń baslı baǵdarı dep járiyalanǵan búgingi kúnde sóylew mádeniyatı máseleleri hár qashanǵıdan da aktual másele dep esaplanadı. Respublikamızdın “Mámleketlik til” haqqındaǵı nızamı, “Bilimlendiriw haqqında”ǵı nızamı, “Kadrlar tayarlawdın milliy baǵdarlaması” hám basqa da hújjetlerde ruwxıy-aǵartıwshılıq, tárbiya, til máselelerine ayrıqsha itibar berilgen. Hár qanday adam eń dáslep, óz ana tiliniń haqıyqıy mamamı bolıwı kerek. Birinshi prezidentimiz I.A.Karimov Ózbekstan Respublikası Oliy majlisiniń 1997-jıl 29-avgusttaǵı IX sessiyasında sóylegen sózinde “Óz pikirin erkin, ana tilinde shıraylı hám anıq bayanlay almaytuǵın qánigeni, ásirese basshı orında otırǵanların búgin túsiniw de, aqlaw da qıyın!” – dep atap ótedi. Sóylew mádeniyatı – házirgi til iliminiń aktual máseleleriniń biri. Bul másele sheshiw ulıwma mádeniyatımızdı rawajlandırıw, sonday-aq, joqarı oqıw orınlarında, orta arnawlı oqıw orınlarında, orta mekteplerde sabaq ótiw procesin jaqsılaw menen de baylanıslı. Sheshenlik óneri sırların úyreniw, óz pikirin bayanlawda til quralların kerekli orınlarda durıs qollanıw, barlı q tarawlarda xızmet etiwshi hár bir adamlar ushın turmıs zárúrligi dep esaplanıwı kerek.

Studentlerde sóylew mádeniyatın rawajlandırıw – bul tek is júzindegi jetiskenligin asırıw emes, olardıń ómir jolların da jetiskenliklerge toltırıw bolıp esaplanadı. Bul haqqında Berdaq

Ǵarǵabay ulı óz qosıqlarında bahalı pikirler bildirgen. [7;15] Al, “Oylanba” qosıǵında bolsa sóylew ádebi haqqında qosıq qatarlarında keltirip ótken. [8;52]

Ózbekstanda mámleket siyasatı sheńberinde sóylew mádeniyatına óz aldına itibar qaratılıp, pedagogikalıq tálim procesinde bul jónelis boyınsha arnawlı metodikalıq usıllar islep shıǵılmaqta. Studentleriń oratorlıq kompetenciya rawajlandırıw zamanagóy tálim procesiniń áhmiyetli baǵdarlarınan biri esaplanadı. Sóylew sheberligin asırıwda eń dáslep, talabaların leksikasındaǵı sózlik qorların bayıtıp, tildiń tazlıǵına itibar qaratıwımız kerek. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyayevtiń atap ótkenindey, “Hár birimiz mámleketlik tilge bolǵan itibardı ǵárezsizlikke bolǵan itibar dep, mámleketlik tilge bolǵan húrmet hám sadıqlıqtı ana – Watanǵa bolǵan húrmet hám itibar dep biliwimiz, sonday kózqarastı turmısımızdın qaǵıydasına aylandırıwımız kerek.”[1;27]

Studentlerde oratorlıq qábiletin rawajlandırıwda tómendegi metodlardan paydalanıwǵa boladı.

1. “Maqtanaman” metodı. Bul metodta student ózi haqqında qısqasha biraq, tásirli etip unamlı tárepleri menen qosa sóylep beriwı kerek. Ol ózin tanıstırıwı hám qanday qábiletleri bar ekenligi haqqında sóylep beredi. Bunda studenttiń ózine bolǵan isenimi artadı, Auditoriyanı ózine qarata alıw hám ózin kórsete alıw qábiletleri rawajlanadı.
2. “Oylap tabıw” metodı. Bul metodta studentlerdiń biri taxtaǵa shıǵadı hám ózi qálegen waqıya haqqında aytıp baslaydı. Waqıyanıń yarımında toqtap, tıńlap otırǵan studentler waqıyanı shamalap dawam ettiriwi kerek boladı. Tıńlawshılardıń pikirleri esitilgennen soń, taxtadaǵı student óz waqıyasınıń juwmaǵın aytadı. Bul metodtıń paydası bolsa, studentlerde ayılajaq pikirin anıq rejelestirip, tıńlawshını ózine qarata alıw hám improvizaciyalıq qábiletin asırıwǵa járdem beredi.
3. “Tekst penen islesiw” metodı. Bunda studentler jup-jup bolıp bólinip aladı hám eki studentlerdiń biri kólemi 50-60 sózden ibarat tekstti oqıydı. Ekinshi student bolsa esitken teksttegi ǵáplerdi qaytalap aytıwı kerek boladı. Bul metod arqalı studentlerdiń dıqqat penen tıńlaw, tez hám anıq juwap beriw qábiletleri rawajlanadı.

Bul maqalamızda oratorlıq óneri boyınsha bar bolǵan ilimiy ádebiyatlar hám studentler arasında

sóylew mádeniyatın rawajlandırıw boyınsha alıp barılátuǵın ámeliy isler úyrenildi. Ulıwma alıp qaraytuǵın bolsaq, studentlerdiń oratorlıq kompetenciyasın rawajlandırıw ushın olardıń sóz baylıǵın asırıw, dawıs ústinde islew usılların úyretiw lazım. Student jaslarda oratorlıq kompetenciyasın rawajlandırıw búgingi kúnde pedagogikalıq tálimniń áhmiyetli baǵdarlarınń biri bolıp esaplanadı. Oratorlıq qábiletler tek ǵana tálim procesinde emes, keleshekte pedagog sıpatında professional is júrgiziwde de joqarı nátiyjelerdi kórsetiwde xızmet qıladı. Sonıń ushın studentlerde sóz mádeniyatın rawajlandırıw, olardıń pikirlerin anıq, logikalıq jaqtan hám tásirshenligi jaǵınan jetkilikli dárejede bayanlay alıw qábiletlerin rawajlandırıwǵa óz aldına itibar qaratıwımız kerek. Oratorlıq ónerin úyreniw tek bilim hám ónerdi úyreniw ǵana emes, jeke rawajlanıwdıń da áhmiyetli sebeplerinen biri bolıp tabıladı. Sonlıqtan, tálim proceslerinde bul baǵdarda iskerlikti sistemalı hám metodikalıq tiykarda shólkemlestiriw talap etiledi.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, studentler arasında oratorlıq kompetenciyasın rawajlandırıw, kásiplik hám jeke rawajlanıwına xızmet etedi. Oratorlıq óneri oqıtıwshı iskerliginiń ajıralmas bir bólegi bolıp, studentlerdi pedagogikalıq proceske tayarlawda úlken ról oynaydı. Sonıń menen birge, sóylew mádeniyatınıń rawajlanıwı, studentler pikirin anıq hám tásirli logikalıq jaqtan da durıs ańlatıwǵa kómeklesedi. Bul bulsa olardıń keleshekte jetik kadr bolıwında áhmiyetli sebeplerdiń biri bolıp xızmet etedi. Usı orında usınıs sıpatında keltirip ótiwimiz kerek, joqarı oqıw orınlarında arnawlı oratorlıq óneri boyınsha ámeliy shınıǵıwlar kóbeytiliwi, talabalar

ortasında sóz sheshenligi boyınsha jarıslar shólkemlestiriliwi, sabaqlarda interaktiv metodlardan keń paydalanıwı máxsetke muwapıq boladı. Bunnan tisqari, studentler ushın dawıs ústinde islew hám auditoriyanı ózine tarta alıw boyınsha sheberlik sabaqları ótkeriliwi kerek. Sonıń menen birge, oratorlıq boyınsha eski hám zamanogóy derekler tiykarında oqıw dástúrlerin bayıtıw da úlken áhmiyetke iye bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratiya O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent – "O'zbekiston" 2017, 27-b.
2. Suyunov J.SH., Tashmatov O'. Notiqlik san'ati va nutq madaniyati. – Toshkent – "Fan" 2010, 6-b.
3. Унсурулмаолий Қайқауыс Қабуснама. – Нөкис – «Қарақалпақстан» 1987, 123-б.
4. Б.Уринбоев, А.Солиев Нотиклик маҳорати. – Тошкент – «Уқитувчи» 1982, 34-б.
5. Төлепберген Мәтмуратов. Жақсылық сарайы. – Нөкис – «Қарақалпақстан» 1986, 103-б.
6. Deyl Karnegi Muomala sirlari. – Toshkent – "Navro'z" 1992. 7-b.
7. Бердақ Таңламалы шығармалары. – Нөкис – "Қарақалпақстан" 2003, 15-б.
8. Бердақ Таңламалы шығармалары. – Нөкис – "Қарақалпақстан" 2003, 52-б.

